

TRADICIJA NERETVANSKOG SELJAKA - PRVI DIO

I. Nizinsko područje (oko toka Neretve i njenih rukavaca)

1. NERETVANSKA PLOVILA

TRUPA

O neretvanskim trupicama pisao i objavio je talijanski putopisac, opat Alberto Fortis u svojoj knjizi „Put po Dalmaciji“ Venecija 1774. godine. Opisujući konstrukciju i izgled trupice, Fortis se divi spretnosti vozača, koji s lakoćom sjedeći na vlastitim prekrštenim nogama pokreće ovo plovilo. Prvi pisani tragovi o neretvanskoj trupi datiraju još od XV stoljeća. Dakle, preko 600 godina Neretvani svakodnevno koriste ovo plovilo koje u Neretvi i danas život znači. Umjesto željezničkih, cestovnih i pješačkih putova, Neretvani su svakodnevno koristili svoju trupicu u poljodjelstvu u lovu i u svakodnevnim poslovima. U trupi čovjek je mogao povesti 200 do 250 kg tereta, pa nije čudo što svako neretvansko domaćinstvo posjeduje najmanje jednu trupu.

Graditelji su u pravilu ljudi koji su zanat naslijedili od svojih predaka. Takvih meštara bilo je u svakom većem neretvanskom naselju. Koristili su svoju umješnost uz upotrebu sjekire, pile, bradve, turpije i drugih sličnih alata.

Materijal za izgradnju sastojao se od nekoliko lučevih ili jelovih dasaka po mogućnosti bez vrži (čvorova), koje služe za dvije strane (bande) i dno, zatim desetak murovih ili smrekovih lukoća i dvije karine, koje čine cijelu konstrukciju ovoga plovila. Izrađnu trupu treba končati (impregvirati) s vrućom rastalinom katrana (u narodu tzv. tanke i debele crne masti), a upravo ta mast štiti plovilo od atmosferskih utjecaja, ali i od prodora vode prilikom vožnje.

Kao pomoćni materijal potrebna je stupa (kučina), nehrđajući čavli ili vijci i brusni papir.

Oprema trupe je vrlo jednostavna, a sastoji se od škanja i vesla

LAĐA

Za razliku od neretvanske trupe, neretvanska lađa je dosta veća i može za 10 puta prevoziti veći teret to jest, može voziti oko tri do tri i pol tone tereta. Masivnija je i dugotrajnija od trupe, a vozi se pomoću vesala tzv.parića, dužine 4 metra i malog kremenog vesla dužine do 2 metra. Može se lancati to jest uzvodno vući – tegliti.

Konstruktivni dio lađe, također, se radi od lukoća i karina, ali se prethodno postavlja temeljna okovana kobilica. Upotrebljava se kvalitetno drvo za oplatu, lučevo ili jelovo, a za konstrukciju murovo ili smrekovo.

Lađa je korištena prilikom većih seljačkih poslova na primjer kod moba (jendečenja, trgačine, prevoza stoke, žala, pržine i razne druge robe na veće udaljenosti).

Cijena je velika u nabavi, ali ju je bilo teško i održavati. S druge strane, takvo plovilo samo za jednu obitelj nije bilo potrebno –nije bilo isplativo. Stoga su seljaci lađu iznajmljivali za određene dane, kada su trebali obaviti teže i veće seljačke poslove. Najam za lađu plaćan je vlasniku u visini jedne seljačke dnevnice u novcu ili protuuslugom u radu.

Koliko se sjećam, krajem 1960-tih godina prošloga stoljeća lađu je imao gosp. Joze Zmijarević DOLE na Čeveljuši, njegov brat Srećko Zmijarević i Nikola Radoš u Stablini, a Ivan Nikolac RUSIĆ sa Šarić Struge, već je imao brodić kojim je redovno prevozio neretvanski pjesak (pržinu i žalo). Bilo je to u vrijeme napuštanja brdskih zaselaka i izgradnja stambenih naselja u blizini Ploča. Bilo je to u vrijeme kada tradicijska neretvanska lađa pada u zaborav, da bi već 1998. ponovo oživjela u prvom Maratonu lađa, koji se vozi na relaciji Metković – Ploče.

2. JENDEK I JENDEČENJE

Jendečenje (kopanje kanala) u Neretvi, bio je jedan od najtežih seljačkih poslova. Stoljećima se je jendečilo, moglo bi se reći sve do polovine XX stoljeća, to jest do početka šire upotrebe jakih mehaničkih strojeva, kao što su rovokopači, bageri, traktori i razni moto-kultivatori.

Jendeci (vodeni kanali) služe u prvom redu radi poboljšavanja i održavanja boniteta neretvanske zemlje, ali služe i za vodene puteve, kojima će seljak svojom trupom ili lađom dolaziti obrađivati svoju parcelu, koju Neretvani nazvaše PARA.

U pravilu jendek se kopa između dvije susjedne pare i predstavlja među (mrginj) između susjeda. Ta međa (granica) je u stvari zamišljena crta koja ide uzdužno po sredini zajedničkog jendeka, pa je normalno da susjedi imaju ista prava u korištenju jendeka, ali i iste obaveze u kopanju i održavanju jendeka. Kada je u pitanju odnos tj. prava i obaveze među susjedima unaprijed je određeno dugogodišnjom tradicijom i običajima, koji su ovdje stariji od Zakona.

Jendečari su ne samo jaki i zdravi ljudi, već ljudi koji su iskusni i vješti u obavljanju ovog posla. U svakom neretvanskom mjestu se znalo tko su dobri jendečari. Bili su cjenjeni i poštovani.

Jendeci su se kopali ili čistili u vrijeme niskih vodostaja. Po usmenom dogovoru među susjedima, najprije je trebalo izvršiti pripreme. Trebalo je na uzglavnicama zatvoriti pragove, tj. onemogućiti dotok vode s jednog i drugog kraja pare. Zatečenu vodu unutar jendeka trebalo je ispuštiti, odnosno bakrama i kantama izbaciti. U zadnje vrijeme korištene su i TOMOS pumpe.

Nakon toga sa svojim badiljima nastupaju jendečari. Zasječaju lote zemlje i na svojim badiljima vješto izbacuju na jednu i drugu paru, koje postaju sve uviše u odnosu na nivo vode, a jendek postaje sve dublji i dublji, čija dubina može biti i do 2 metra. I dok jendečari izbacuju lote na površinu pare, pomoćni radnici svojim motikama razvlače zemlju po cijeloj površini pare.

I tako su susjedi zajednički stoljećima organizirali mobe. Zajednički su radili, ali svaki jendečar, lote je bacao na paru svoga gazde, koji ga je unajmio.

U skladu s mogućnostima, svaki susjed pripremao je najbolja jela i pića za svoje jendečare.

3. LOV I RIBOLOV

LOV

Nizinski dio Poneretavlja, poznat je kao prirodno stanište velikog broja raznovrsnih divljih ptica. Nekada je to područje bilo pravo ptičije carstvo u kojem su obitovale; koke, golubovi, močvarice, šljuke, grabljivice, zaštićena i nezaštićena pernata divljač. Da je zaista tako i bilo, možemo se lako uvjeriti, ako posjetimo muzej prepariranih ptica u gradu Metkoviću.

Kroz duga stoljetna razdoblja veliki broj Neretvana se bavio lovom, a naročito lovom na ptice. Malo koja obitelj je bila bez lovačke puške. Ljudi su lovom poboljšavali svoju ishranu, a s vremenom ulov je bio tako unosan da su pojedini lovci vršili prodaju očišćenih ptica i tako dobro zarađivali.

Posebno treba govoriti o neretvanskom lovu na liske, koje u stanište dolijeću u jesen i ovdje ostaju preko zime. Preko cijele zime, kao i sva druga pernata divljač, liska je ubijana u preletu u libljenju-šuljanju, u zasjedama na čekanju, međutim u Neretvi je liska najviše ubijana pomoću ćukanja – vabljenja i jakog osvjetljenja. Takav način lova bio je dugo poznat, bio je usavršavan, takoda danas lovci mame lisku pomoću trazinistora i jakog baterijskog osvjetljenja koje zasljepljuje.

Ponekad pojedini Neretvani, tijekom jedne noći, uspiju ustrijeliti i preko sto komada lisaka što predstavlja oko 60 tak kg. kvalitetnog ptičjeg mesa,

Prema tome, lov na ptice, a posebno lov na lisku, u Neretvi jeste tradicija, ali ta tradicija prestaje biti lov, a postaje pokolj i istrebljenje ove ptičje vrste. Bez obzira na Zakon i zakonske zabrane, bezočno ubijanje u Neretvi se i danas nastavlja.

Više o lovu na Neretvi možemo saznati iz knjiga autora pok Ivana Markote iz Rogotina, dugogodišnjeg strastvenog lovca.

RIBOLOV

Donje neretvansko slivno područje vrlo je bogato slatkovodnom ribom, ali i ribom koja živi u slanoj morskoj vodi. Miješanje slatke i slane vode pogodovalo je razvoju mnogih ribljih vrsta. U Neretvi nalazimo glavatog cipola, koji je u narodu poznat pod imenom cipal balavac, zatim lubina, iverka, salpu, giru, ploticu itd. Slično kao i kod lova na ptice, neretvanski seljaci su izlovljavali ribu na razne načine i preko cijele godine. Činili su to najčešće pomoću trupe, ostima (gruvanjem) noću, pomoću sviće, lovili mrežama, vršama, parangalima itd.

Posebni riblji specijalitet u Neretvi jeste jegulja i žaba. Jegulja jesenka u Neretvi je sezonska riba koja prolazi Neretvom na putu prema moru, gdje odlazi na mrijestilište. Prilika je to za neretvanske ribolovce da se pripreme za izlov većih količina jesenke jegulje, koja se u Neretvi lovi stoljećima. Kao nigdje u Hrvatskoj, u Neretvi se jesenka jegulja lovi pomoću velikih mreža (trata) kojima se pregrađuju pritoke, rukavci, prokopice, veliki jendeci, tumbini i druga pogodna mjesta, koje Neretvani nazvaše penjala ili vode.

Trata se pomoću većih drvenih kolaca (stupova) učvršćuje i tamo ostaje cijelu jesen, jer jegulja prema moru putuje sklopčana u valovima. Tako zapetu mrežu ribolovci čuvaju, pretresaju i čiste od naplavina i mulja, podižu je i spuštaju. Ulov spremaju u burače, koje se nalaze u vodi i u kojima riba duže vrijeme ostaje živa i svježija. Ukoliko je trata zapeta dalje od kuće, vlasnik ili vlasnici trate podižu malu kućicu od botura i slame

Penjala ili vode za izlov jegulje unaprijed se licitiraju. Naime, nadležna lokalna vlast raspisuje licitaciju u kojoj se navode uvjeti po kojima će ribolovci moći penjati tratu tj. zakupiti vodu na određeno vrijeme. 1960-tih samo na području današnjeg grada Ploča godišnje je licitirano oko 20 penjala tj. lovnih pozicija.

Način izlova jegulje jesenke, zasigurno je neretvanska tradicijska rijetkost. No, vrlo je teško bilo gdje uživati u specijalitetima, kao što su neretvanska jegulja pečena na ražnju, suha jegulja spremljena na bakalar, brudeti miješani sa strugatom ribom jeguljom i žabama itd.

II. OBIČAJI NA VIŠIM BRDSKIM PODRUČJIMA I PADINAMA BIAKOVIA

Ovdje se radi o brdskim predjelima, koji su nešto više udaljeni od riječnog toka Neretve, radi se o kraškim jezerima i kotlinama, koje pripadaju neretvanskom slivu, a koji su istog ili sličnog podneblja, a ipak se u mnogočemu razlikuju. Dakle, radi se o župama koje su nekada bile najgušće naseljene, a danas su napuštene - raseljene. U prvom redu, tu spadaju nekadašnje stare župe: Borovci i Nova Sela, Otrići-Struge (sa metkovskog područja), Bačina, Plina i Pasičina (sa pločanskog područja), te sva vrgorska naselja i sam grad Vrgorac.

Mada je bilo upravno vezano za Neretvu i gradove Opuzen i Metković, nekadašnje stanovništvo s ovog područja stoljećima je bilo upućeno više na grad Vrgorac, pa čak i Ljubuški u susjednoj Hercegovini, nego na Neretvu i neretvanske gradove.

U takvom suživotu stanovništvu je više prihvaćalo običaje i navike vrgorskog kraja, (koji je po svemu tada pripadao dalmatinskoj Zagori), nego primorsko neretvanskom kraju, kojem su upravno pripadali.

Ono što je trupa i lađa značila za Neretvu, njene pritoke i rukave, takvo značenje na brdskim predjelima imali su konji, mazge i magarci, jer ovdje su isključivo korišteni kopneni brdski putovi i staze. Ipak, na jezerskim vodama korištena je i trupa i lađa, korišteni su za prijevoz ljudi i stvari, za prijevoz drva, građevinskog materijala i druge kabalaste robe u vrijeme visokog vodostaja Vrgorsko-neretvanskog jezera. No, kada bi se voda povukla, lađe su služile za prevoz preko Matice, jer još uvijek nije bilo mostova i nije bila izvršena melioracija.

Stalni ili povremeni prijevoz lađom vršen je na „Otoku“ preko Crnog Vira te na pravcu između Staševice i Lukavca. Stanovništvu sela Briste i Pasične lađom je stizala pošta. Njihova zadnja pošta bila je u Velikom Prologu sve do 80 tih XX.stoljeća.

Na brdskim predjelima nije se jendečilo, a zemlja je sticana krčenjem i podzidama pomoću mašklijina, motike, čekića i poluga. Nakon presušivanja jezera, svo pojezersko stanovništvo, da bi se prehranilo, obrađivalo je jezersku zemlju i u glavnom sijalo kukuruz.

Lov na ptice močvarice, osim s puškom, poznat je i lov sa plenicama. Radi se o tunji na kojoj su pričvršćeni ošci od strune sa konjskog repa. Takva lovna naprava polaže se na dno jezera-na parcelu gdje je bilo proso. Tražeći hranu ptica se zakači za ošac, koji je steže i pridržava u vodi, gdje ugiba.

Što se tiče jezerskog ribolova treba spomenuti ulov plotice i maklja, te ulov jezerskog ugora po svemu sličnog jesenki jegulji.

Plotica i makalj lovi se u vrše, koje su postavljene u jazove tj. u kamene obzide, koje su ranije pripremljene na prelivima i mjestima gdje voda cirkulira. Jezerski ugor također je lovljen u vrše. Vrša se polaže u jame i virove kuda voda otječe. I ove jame se prethodno pripremaju i čiste, čak što više, jame se označavaju, kako bi se ribolovci lakše orijentirali, kada jezero poplavi.

Objašnjenje manje poznatih riječi:

BADILJ, talij. badile što znači vrsta lopate. BANKINA, talij. most, brvno prolaz znači uska para. koja vlasniku služi za prolaz i korištenje pristupka. BRADVA lok. Stolarska alatka z tesanje. CIPOL je morska riba skočac, koja skače preko mreže. Čukavica je mamac, vabilo za liske načinjeno od trske. JAZ tur. jendek, jarak ponor, a ima značenje mjesta gdje se voda prelijeva-dotok vode. JENDEK turc. Jarak, kanal. KARINA, tali. carena dno broda-kobilica. KRMENO VESLO je malo veslo na krmi, koje upravlja sa lađom ili trupom, jer ni lađa ni trupa nemaju timuna. KUČINA ili Stupa služe za popunu šava između oplata prilikom impregnacije sa katranom. LANCANA, tal. konop – uže za uzvodno tegljenje lađe. LUČ – LUČEVINA jest kvalitetno drvo za izradu neretv, plovila. LOTA njem. mjera za težinu, a znači gruda zemlje, koju jendečar na svom badilju izbacila na paru. MAKALJ, vrsta ribe. MRGINJ lat. međa, granica. OŠAC. lok. hvatač na plenici za ptice močvarice. PAJOL, tal. pomična daska na dnu lađe. PARIĆ, tal. 4 m. dugo veslo za vožnju lađe. PLOTICA vrsta ribe. PRŽINA, lok. sitni rječni pjesak. PRAG – lok vrata na uzglavnicama jendeka. PENJALA lok. pozicije mjesta za izlov jesne jegulje. TUNJA lok. pleteno uže na kojeg se ugrađuju ošci od strune konjskog repa. VRŠA naprava za ribolov. VIR udubljenje u kojem leži voda i postepeno ponire.

Korištena literatura:

Alberto Fortis „Put po Dalmaciji“ Venezia 1774.

Galerija Klovićevi dvori: DALMATINSKA ZAGORA Zageb 2007.

Trpimir Macan „Iz povijesti Donjeg Poneretavlja“ Zagreb, Klek 1990

Ivan Markota „Uvod u lovstvo“ Zagreb 1990.

Ivan Markota „O lovu na Neretvi 1976-1997“ Rogotin 1997.

U Pločama, svibanj 2015.

Ante Erak Ploče